

**О. Рибась, асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка**

Шевченківські традиції у творчості Сильвестра Яричевського

У статті розглянуто вплив творчості Тараса Шевченка на доробок митця перехідної доби межі ХІХ–ХХ ст. Сильвестра Яричевського на матеріалі драматичних, поетичних та прозових творів письменника. Вперше в цьому контексті було здійснено також аналіз статті "Ein Dichter der Liebe und des Protests" ("Поет любові і протесту"), написаної з нагоди 100-річчя з дня народження Т. Шевченка.

Ключові слова: літературна традиція, творчий вплив, мотив, алюзія, цитування, дослідження творчості.

Постать Тараса Шевченка в українському світогляді, історії, культурі та письменстві неможливо переоцінити. Сьогодні актуальним є дослідження впливів традицій Т. Шевченка на творчість авторів усієї української літератури – від Якова Щоголева до Сашка Ушкалова.

На думку професора Ю. І. Коваліва, поняття впливу є доволі поліморфним: "вплив як прийом використання основних принципів творчої лабораторії одних письменників (митців) іншими, як різновид мімезису реалізується на багатьох рівнях – тематичних, образотворчих, структурних, жанрово-стильових" [3, 129]. Виходячи з цих міркувань, вплив можна розглядати як об'єкт компаративного аналізу. Оскільки поняття "впливу" передбачає виявлення однобічної залежності літературного явища від історичних джерел, у ХХ ст. воно уточнювалося та доповнювалося, а подекуди й витіснялося іншими категоріями, такими як "традиція", "рецепція", "інтертекстуальність", "контекст", "міжлітературна комунікація". У контексті нашого дослідження насамперед вживаємо поняття "традиція".

Дослідження шевченкових традицій у творчості українських письменників дозволило не лише простежити вплив генія на послідовників, а й засвідчили певну обмеженість поля такого аналізу. Досі не було здійснено дослідження шевченкового впливу на творчість письменників, які були несправедливо забуті чи маловідомі та увійшли в український літературний простір завдяки розширенню меж сприйняття українства і встановлення зв'язків української літератури з європейською.

З огляду на сказане вище, потребує спеціального дослідження творчість українського письменника ХІХ–ХХ ст. з Буковини Сильвестра Яричевського. Така робота є перспективною, бо зазначений автор не лише звертався до шевченкових образів та мотивів у поезії, прозі та

драматургії, але й сам здійснював дослідницьку роботу, яка в контексті особливої актуальності творчості Т. Шевченка заслуговує на увагу та визнання. Одержані результати дослідження можуть бути корисними як у руслі сучасного шевченкознавства, так і у плані дослідження творчості самого С. Яричевського.

До кола літературних інтересів Сильвестра Яричевського можна віднести твори європейських, українських та російських письменників: Ю. Словацького, Г. Сенкевича, Й.-В. Гете, Г. Струве, Г. Гауптмана; Т. Шевченка, І. Франка, Н. Кобринської, С. Ковалева; О. Пушкіна, М. Лермонтова, І. Тургенєва, Л. Толстого та інших. На шевченкові традиції у творчості С. Яричевського вперше звернула увагу дослідниця Магдалина Ласло-Куцюк. Так, зокрема, у її статті-передмові до двотомного видання творів письменника зазначено, що наявні безпосередні поетичні запозичення та впливи [4]. Однак досі не було здійснено комплексного дослідження на цю тему.

Метою даної розвідки є відслідкувати та проаналізувати шевченківські традиції у драматичній, поетичній, прозовій та публіцистичній творчості письменника С. Яричевського на рівні перегуків тем, мотивів, образів, художніх засобів та прямих цитувань із творів. Дослідження проводиться на матеріалі таких творів: драматичної алегорії "Небесні співці", статті "Ein Dichter der Liebe und des Protests" ("Поет любові і протесту"), вибраних поезій, балад, новел.

Громадянська поезія. Громадянська лірика є традиційною для постшевченківської епохи. Переважна більшість ліричних творів С. Яричевського також має громадянське звучання.

У поезії С. Яричевського домінує ідея позбавлення від тиранії, заклики до нового життя для рідного краю, зокрема, у віршах "Вставай, Україно", "Пісня-пробудителька", "Воскресіння чаю", "Воскресіння", "Молитва". У багатьох поезіях актуалізована ідея про воскресіння України, яка може наблизити світле майбуття, наприклад, у творах: "Поступу треба", "Катам", "Молодій Україні".

Поетичне бачення С. Яричевського почасти має прямий зв'язок із образною системою Т. Шевченка, відсилаючи до витоків традиції, зокрема у таких образах, як кобзар ("Устань, Прометею!"), козак ("Молодій Україні"), лілея ("Жаль"), гайдамаки ("Згадка"), пісня ("Пісня-пробудителька"), бурлака ("Бурлака") тощо.

Пробудження народу Словом – це і є Шевченків імператив:

*Ну що б, здавалося, слова...
Слова та голос – більш нічого.
А серце б'ється-ожива,
Як їх почує!.. Знать, од Бога
І голос той, і ті слова
Ідуть меж люди... [8, 373]*

Роль слова у парадигмі світогляду Т. Шевченка є однією з найважливіших, оскільки, як зазначають у статті "На вічному шляху до

Шевченка" І. Дзюба та М. Жулинський: "Слово для Шевченка – духовна й моральна основа, джерело енергії для самоствердження" [2, 14].

У поезії С. Яричевського мотив сили слова, яке здатне впливати на душі людей та творити народ із маси, трансформується та звучить як роль і сила пісні (з поезії "Пісня-пробудителька"):

*І ослаблених вона підіймала вгору
І раби на її звук вставали
І вітали свободи святую пору
Пробудительку піснею звали* [5, 88].

Мотив "бездомності" у С. Яричевського (у творі "Коли би я не був поет...") має спільні риси із мотивом сирітства дітей-дум у Т. Шевченка. Мотив братовбивства, зради брата, "каїнства" акцентується у поезіях "Місяць" та "Вічна панщина". Крім того, на рівні проблематики в останній поезії можна прослідкувати перегук із шевченковим "Сном" ("На панщині пшеницю жала...").

Для творчості Т. Шевченка є характерним мотив "братолюбія", висловлений у поезії "Молитва" ("Злочасних спини..."):

*А всім нам вкупі на землі
Єдиномисліє подай
І братолюбіє пошли* [8, 537].

Мотив "братолюбія" втілено у С. Яричевського в творах "Опир" та "В лазареті". Так, зокрема, в баладі "Опир" мотив знаходить втілення у сімейній площині. Причину перетворення людину на упиря автор пояснює через образ Каїна:

*Але Каїн – не брат,
Загорнути майно захотів,
Брата рідного він, як жорстокий той кат,
Диким зіллям страшним отруїв* [5, 172].

У поетичному творі "В лазареті" мотив братніх стосунків набуває гострого соціального забарвлення, адже зустрічаються вороги-брати – солдати з Серети та із Києва, яких розвела по два боки фронту війна, але це не змінило того, що вони діти України:

*І, примирені судьбою,
Вороги глядять у вічі...
– Даруй, брате, рідний, бідний,
Що стріляв я там до тебе!...
– Ти прости, що я негідний
Ціляв в тебе... Не від себе!..* [5, 203]

У 1903 році Сильвестр Яричевський присвятив Т. Шевченкові вірш "Устань, Прометею! (На спомин Тараса)". Основним мотивом цієї поезії є мотив месіанства. На рівні тексту пієтет до образу закріплюється вживанням займенника з великої літери:

*Аж Він появився, кайданами стряс,
І душу, і серце народу Він спас* [5, 84].

Сильвестр Яричевський свідомо показує силу активного впливу шевченкового слова на людей, звертаючись до образу Прометей:

*Ах, з люду він вийшов, новий Прометей,
То й скарби небесні приніс для людей [5, 84].*

У тексті є і звертання до образу кобзаря як носія народної пам'яті:

*Збудив у могилах могутнє життя,
Прогнав неминуче, грізне забуття
І пісню за піснею з груди ронив,
Братерства воскреслий псалом задзвонив [5, 84].*

У цих словах спостерігаємо перегуки з текстами Шевченкових поезій, наприклад у "Перебенді":

*На могилі кобзар сидить
Та на кобзі грає...
Сивий ус, стару чуприну
Вітер розвіває;
То приляже та послуха,
Як кобзар співає [8, 43].*

Таким чином, у творчості С. Яричевського наявні безпосередні перегуки з тематично-образними константами з доробку Тараса Шевченка. На думку дослідниці М. Ласло-Куцюк, у С. Яричевського заклики до позбавлення від неволі зводяться до абстрактної ідеї про воскресіння України, який може наблизити молоде покоління боротьбою проти катів, і що це є спільною рисою для всіх епігонів Т. Шевченка [4, 15]. Однак зауважимо, що епігонство у цьому контексті вживається без негативної конотації, а виключно як підтвердження впливу одного письменника на іншого, як свідчення спадкоємності поетичної традиції.

Драматична творчість. У 1902 року була написана драматична алегорія "Небесні співці", створена за мотивами творів Тараса Шевченка для вшанування 41-их роковин його смерті вихованцями Руського інституту дівчат в Перемишлі.

Колорит і образна система драми близькі поемам та баладам Тараса Шевченка, зокрема таким творам, як "Тополя", "Причинна", "Гайдамаки" і т. ін. На рівні описів із ремарок постає традиційний український краєвид: "місячна нічка", Дніпро, "висока могила", "зелені трави". Настроєвість втілена у романтичному ключі – тужливо-меланхолійному: "настрій сумовитий, жалібний" [6, 289]. Подано образи, характерні для творів Т. Шевченка – молодий козак – Син України, Кобзар, русалки, навіть образ пісні ("смутна мелодія-пісенька"), потім виникають алегоричні образи – Геній України (Україна), Просвіта, Праця і Любов Вітчизни.

У тексті акцентується мотив ностальгії за минулим, як у поезії "Іван Підкова" в Тараса Шевченка:

*Було колись – в Україні
Ревіли гармати;
Було колись – запорожці
Вміли панувати.
Панували, добували
І славу, і волю;
Минулося, zostалися
Могили по полю [8, 53].*

Так і в алегорії С. Яричевського у розмові двох русалок звучить туга за козацтвом і жаль за тим, що:

*Колись у степу тім життя так кипіло,
Татарською кров'ю все поле пашіло...
Поникли вкраїнські діти-соколи –
Остались високі могили на полі [6, 289–290].*

Традиційний пошук волі та долі, який втілений в алегоричному образі Сина України – козака, розмовою з Кобзарем викликає до життя інші образи, які тлумачать авторську концепцію позбавлення України від рабства та здобуття свободи.

Ідея твору С. Яричевського втілена у словах Генія України:

*Тяжко, діти, тяжко з ворогами,
А ще гірш з плакучими синами!
Тож, привожу вам співців небесних,
Що пісень вас научать чудесних [6, 292–293].*

Образ Просвіти має у тексті значне семантичне навантаження. Звертаючись до козацьких пісень, автор апелює до слова як носія пам'яті про волю. Однак концепція виходу з соціальної та духовної кризи у С. Яричевського включає не лише елемент пам'яті та усвідомлення, але й дієве начало, яке втілюється в образі Праці. Вона постає надією та заporукою майбутнього розквіту:

*Я кличу до праці, до труду, народе,
А зникне недоля і клятві невзгоди,
У цвіти вберуться містечка і села
І рідная хата нам стане весела [6, 294].*

Порівняємо із Шевченковим текстом – з поезії "Ісаїя. Глава 35 (Подражаніє)":

*А раби тими шляхами
Без гвалту і крику
Позіходяться докупи
Раді та веселі.
І пустиню опанують
Веселії села [8, 507].*

Квінтесенція суті твору звучить у заклику Генія України до сердець людей. Серце – один із базових концептів української етноментальності. Підхід у способі світосприйняття, що спирається

перш за все на внутрішнє, психологічне, емоційно-чуттєве, духовно-душевне життя, отримав назву "філософія серця". Традиції української філософії серця Г. Сквороди, П. Юркевича і Т. Шевченка перейняті С. Яричевським і втілені у повторах слів "Вгору серця!..." в останньому монолозі Генія України.

Мала проза. Мала проза С. Яричевського є експериментальною – на рівні форми та змісту, хоча значною залишається і роль традиції.

У новелі "В лавровім вінку (Елегія по літераті)" науковець М. Ласло-Куцюк вбачає спорідненість у наближеності пафосу фіналу твору до вірша Т. Шевченка "Мені однаково":

*І не пом'яне батько з сином,
Не скаже синові: Молись.
Молися, сину: за Вкраїну
Його замучили колись [8, 300].*

Однак, питання це є дискусійним, оскільки на рівні тексту відсутнє пряме підтвердження цієї думки. Загалом фінал твору С. Яричевського звучить піднесено (на відміну від іронічно-сатиричного початку), висловлюючи авторське кредо: "Полетів би... До люду і для люду, небесний ключнице, пішов би я жити. Він стоїть того. Пішов би жити і ще раз – з голоду померти" [6, 105].

Наукова робота. У 1914 році вийшла друком наукова розвідка С. Яричевського "Ein Dichter der Liebe und des Protests" ("Поет любові і протесту"), яка являла собою текст реферату, виголошеного автором 25 березня 1914 р. в м. Сереті (Румунія) з нагоди 100-річчя від дня народження Тараса Шевченка. Цю працю науковці відносять до контексту німецькомовного шевченкознавства як продовження традицій Й. Г. Обріста, К. Е. Францоza, С. Шпойнаровського та інших.

Розвідка присвячена життєвому та творчому шляху Т. Шевченка, якого С. Яричевський називає "найвірнішим радником у національно-історичній сфері", "слідопитом в історичному паломництві свого народу", "символом відродження нації", "серцем і оком народу".

Однак, не зважаючи на піднесено емоційну оцінку творчості митця, стаття не є суцільним дифірамбом, але й містить суто літературознавчий аналіз. Як зазначають дослідники роботи Яричевського В. Антофійчук та В. Мовчанюк, "ця невелика брошура насправді була результатом серйозного вивчення та проникнення у творчість геніального поета. Мистецька, літературна й політична ерудиція автора дозволила йому створити цікавий літературний портрет, що окреслює естетичні, соціально-етичні й націєтворчі смисли Шевченкової поетичної думки" [1, 27].

Композиційно дослідження побудоване з кількох розділів:

І. Життя та літа науки Шевченка.

II. Поезія Шевченка.

III. Мотиви Шевченкової поезії.

Додаток. Шевченко як художник.

Ідея статті висловлена у назві "Поет любові і протесту". Саме протест характеризує громадянську позицію Т. Шевченка, саме любов є основним мотивом його поезії – "звичайна природна любов двох людей, любов до уярмленого, закріпаченого народу, любов до сумної і славної України, висока, всеохопна любов до людей, найчистіша любов до правди, емоційно-піднесена любов вільного людства" [7, 36–37].

Любов у Т. Шевченка бачиться С. Яричевским як позитивне почуття, прояв жертовності, яка має бути вільна від пристрасті, інакше можливі негативні наслідки. Ця проблема розглядається на прикладі балад "Причинна", "Тополя", поем "Варнак" і "Катерина".

Протест проти рабства, "пекла на землі" автор дослідження розглядає як активний вияв любові "безмежної любові поета до закріпаченого народу" [7, 38]. Тяжіння до протесту знайшло відбиток і в поетичному доробку Т. Шевченка, зокрема, і в історичних поемах "Гамалія", "Іван Підкова", "Іржавець", "Гайдамаки".

Існує ще одна шевченкова тема, яка також була дуже глибоко сприйнята письменником – зневага до бездіяльної та байдужої інтелігенції: "З надмірної любові до свого бідного народу поет ненавидить національних ренегатів, які не переймаються долею уярмленого народу, не бажають його просвіти" [7, 40].

Громадянський пафос звучить у роботі С. Яричевського дуже гостро, подекуди дуже особистісно, чуттєво: "співця свободи потрібно було зламати, знешкодити, його потрібно було вбити фізично й духовно! Такою була відповідь тиранства" [7, 33], "людина найвищої душевної організації між здичавілими, грубими холопами. Яка безмежна душевна мука!" [7, 34].

Безпосередньо дослідженню поезії Тараса Шевченка присвячені два розділи. До головних особливостей поетичного доробку Т. Шевченка С. Яричевський відносить життєву та художню простоту, яка виявляється у відсутності декоративності, униканні штучних строфічних структур, а також мелодійність, ліро-епічність у напрямку, тоні та змісті творів: "в ньому живуть дві натури: натура співця своїх власних страждань, страждань вітчизни і всього стражденного людства, а відтак натура художника неосяжної, пишної степової України... ця натура оповідає, зображує, змальовує – інша співає, скаржиться, гримить" [7, 35]. Прикметно, що С. Яричевський вдається до методу філологічного аналізу шевченкової поезії. Так, звертаючись до ранньої лірики Т. Шевченка, він критично відзначає "недостатню композиційну вправність" [7, 35], в той же час наголошуючи на майстерності зображення картин природи.

Вірш "Якби ви знали, паничі..." постає одним із об'єктів аналізу у статті як висловлення Т. Шевченком вражень після відвідання України у 1844–47 роках. Очевидно, слова поезії справили велике враження на С. Яричевського, адже перший рядок вірша став епіграфом драми "Боягузи" [6, 426].

Таким чином, проведене дослідження приводить до наступних висновків: вплив Т. Шевченка на творчість С. Яричевського мав прояв традиції і виражався у великій кількості творів громадянського звучання у згадуваннях імені Т. Шевченка та образу-символа Кобзаря, у цитуванні, зокрема, в епіграфі, на рівні звернення до тих самих чи подібних мотивів, ситуацій, сюжетів, образів та персонажів. Для творчості Сильвестра Яричевського характерними є традиційні шевченкові образи (козак, кобзар, русалка, лілея, бандурист та ін.), теми (визволення від неволі, заклик до побудови нового суспільства, сила сказаного мистцем слова), мотиви ("братолюбія", бездомності та сирітства, месіанства, ностальгії за славним минулим, пошуку волі та долі), настроєвість (почасти активно-піднесена, почасти меланхолійно-журлива) та питома українська філософія серця.

Сильвестр Яричевський, підбиваючи підсумки 100-річчя з дня народження Кобзаря, говорив про те, що, чим далі віддаляється від нього в часі українська нація, тим величнішим він постає для неї [7, 45]. Цьогоріч, у час святкування 200-ліття з дня народження Тараса Шевченка, ця думка не просто залишається актуальною, але й викликає потребу осмислення національного генія та ініціює перепрочитання його творчості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антофійчук В., Мовчанюк В. Сильвестр Яричевський в контексті німецькомовної шевченкіани // Яричевський С. *Ein Dichter der Liebe und des Protests. Поет любові і протесту. Un poet al iubirii si al protestului.* – Чернівці: Рута, 2009. – 88 с. (с. 26–30).
2. Дзюба І. М., Жулинський М. Г. На вічному шляху до Шевченка // Шевченко Т. Г. *Повне зібрання творів у 12 т. / Редкол. М. Г. Жулинський (голова) та ін.* – К.: Наук. думка, 2001. – Т. 1: *Поезія 1837–1847.* – 784 с.
3. Ковалів Ю. І. Абетка дисертанта: Методологічні принципи написання дисертації: Посібник / Худож. оформ. Д. В. Мазуренка. – К.: Тейм-інтер, 2009. – 460 с.
4. Ласло-Куцок М. Сильвестр Яричевський // Яричевський С. *Твори : у 2 т.* – Бухарест: видавництво "Критеріон", 1977. – Т. 1. – 301 с.
5. Яричевський С. *Твори : у 2 т. / Сильвестр Яричевський, підгот. текстів, вступ. стаття М. Ласло-Куцок.* – Бухарест: видавництво "Критеріон", 1977. – Т. 1. – 301 с.
6. Яричевський С. *Твори : у 2 т. / Сильвестр Яричевський, підгот. текстів, вступ. стаття М. Ласло-Куцок.* – Бухарест: видавництво "Критеріон", 1977. – Т. 2. – 509 с.
7. Яричевський С. *Ein Dichter der Liebe und des Protests. Поет любові і протесту. Un poet al iubirii si al protestului / Сильвестр Яричевський.* – Чернівці: Рута, 2009. – 88 с.
8. Шевченко Т. Г. Кобзар / Т. Г. Шевченко. – К.: Дніпро, 1977. – 600 с.

Надійшла до редколегії 11.03.14

Рыбась О.

Шевченковские традиции в творчестве С. Яричевского

В данной статье рассматривается влияние творчества Тараса Шевченко на писательскую деятельность автора переходной эпохи конца XIX – начала XX века Сильвестра Яричевского на материале его поэзии, прозы и драматических произведений. Впервые в этом контексте был также осуществлен анализ статьи "Ein Dichter der Liebe und des Protests" ("Поэт любви и протеста"), которая была приурочена к 100-летию со дня рождения Т. Шевченко.

Ключевые слова: литературная традиция, творческое влияние, мотив, аллюзия, цитации, исследование творчества.

Rybas O.

Shevchenko's traditions in S. Yarichevskij's heritage

The influence of Taras Shevchenko's creativity on the literature work of author from transition period (late XIX-early XX century) Sylvester Yarichevskogo on the material of his dramatic, poetic and prose works is examined in this article. It's first in such context was also analyzed article "Ein Dichter der Liebe und des Protests" ("The poet of love and protest"), dedicated to the 100th anniversary of Taras Shevchenko.

Keywords: literary tradition, artistic influence, motive, allusion, citation, the study of creativity.

УДК 821.161.2 Шевченко Т.

**Т. Синьоок, асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка**

ВІД МІСТИФІКАЦІЇ ДО ПСЕВДОНІМА: ОБРАЗИ КОБЗАРЯ ДАРМОГРАЯ Й ПОРФИРІЯ ГОРОТАКА

У статті розглянуто мотиви створення літературних містифікацій на прикладі "Кобзаря Дармограя" Тараса Шевченка та "Порфирія Горотак" Леоніда Мосендза і Юрія Клена. Проаналізовано виникнення згаданих містифікацій, а також співвідношення авторського "Я" з містифікованими образами.

Ключові слова: містифікація, псевдонім, гра, стилізація.

Літературні містифікації – це явища, що мають тривалу історію становлення (існують ще з часів грецької античності). Вони мають різну природу, мотиви створення. Одне з визначень містифікації таке: це літературні твори, авторство яких свідомо приписують якійсь особі (реальній чи вигаданій) або видають за народну творчість [2, 296]. Сутність містифікацій полягає у свідомій омані читача, відмові від авторства на користь вигаданої особи, образ якої містифікатор розробляє. Поняття "містифікації" частково співвідноситься із поняттям "псевдоніма" – в обох ситуаціях автор має одну мету: створити оригінальний твір, сховавшись за маскою іншої особи, з якою б не хотів ототожнюватися. Попри те, варто відрізнити псевдонім від містифікації: у першому разі автор не